

OSMANLI ARAŐTIRMALARI XII

NeŒir Heyeti — Editorial Board

HALİL İNALCIK — NEJAT GÖYÜNÇ

HEATH W. LOWRY — İSMAIL ERÜNSAL

(BERT FRAGNER — KLAUS KREISER)

THE JOURNAL OF OTTOMAN STUDIES XII

İstanbul - 1992

KİTABIYAT

Turki MUGHEID, *Sultan Abdulhamid II. im Spiegel der arabischen Dichtung. Eine Studie zu Literatur und Politik in Spaetperiode des osmanischen Reiches*. Klaus Schwarz Yayınevi. Berlin 1987, 383 S.

Turki Mugheid'in bu ilgi çekici çalışması (Prof. Dr. Stefan Wild yanında yapılmış bir Doktora'dır), eserin adından da anlaşılacağı üzere (Arap nazmının aynasında Sultan II. Abdülhamid) II. Abdülhamid'in Arap şairlerinin övgü (Medh) ve yergi (Hicâ') şiirlerinde ne şekillerde dile getirilmiş, dolayısıyla övülmüş ve yerilmiş olduğu hakkında etraflı bir araştırma özelliğini taşımaktadır. İmparatorluğun, Mısır (12), Libya (3), Tunus (1), Suriye/Lübnan (7), Irak (3), Filistin (2), Hicaz (2) ve Yemen (1) bölgelerinden çıkmış olmak üzere toplam 31 şair ele alınmıştır. Yazar, Osmanlı son dönemi, dolayısıyla II. Abdülhamid dönemi siyâsi gelişmeleri hakkında «giriş» mahiyetinde olmak üzere yaptığı bir derleme akabinde (s. 15-34), önce II. Abdülhamid'in biyografik bir tanımını (s. 35-46), daha sonra da şiirlerinden örneklemeler yapacağı şairlerin biyografilerini vermektedir. (s. 51-119).

Osmanlı İmparatorluğu son dönemi (1876-1909) hakkında verilen bilgiler, genel bilinen çizgiyi aşamamakla beraber (fazlası zaten eserin hedefi değildir), dipnotlarındaki kaynak gösterimlerinin, bazen kaynak serpiştirme havasına girdiği izlenimini vermesi, bu değerli çalışmada rahatlıkla giderilecek bir ayrıntı olmaktadır. Bu anlamda, meselâ, II. Mahmud'un «dehşet ve korku» salarak hükmettiğini vurgulayan yazar, Abdülmecid'in «hoşgörü» ile saltanat sürmek istediği ve bu yüzden 1839 Tanzimât Fermanı'nı ilân ettiği ve tüm tebeasına «eşit haklar ve adil vergilendirme» sözü verdiğini belirtirken, cümle hitamındaki dipnotunda (s. 15, n. 3.), Wilhelm van Kampen'in, II. Wilhelm zamanında Almanya'nın

Türk politikasını inceleyen doktorasına yer verilmiştir ki, bu har- cîâlem bilgi için -II. Mahmud için yapılan haksızlık bir tarafa- her ne kadar kaynak göstermeye gerek yoksa da, ille de gösterilecek ise, bunun van Kampen'in II. Wilhelm devri (1890-1918) için yapılmış bir çalışma olmaması lâzım geleceği açıktır. Bu kısmın en istifadeli kayıtları, Panislamizm hakkında yapılan derlemedir. (s. 25-34). Batı'nın, ekonomik sömürüsü, siyâsî kontrolü ve kül- türel etkisi altına girmiş bulunan İslâm ülkelerini elinde tutan Batı'nın karşısında, birlik içinde direnebilme amacı devrin düşü- nür ve özellikle basını yoluyla işlenir ve yaygınlık kazanır. Arapça yayımlanan çeşitli gazeteler ve dergiler «İslâm kardeşliği» fikrine geniş yer verirler, meseleler tartışılır, siyâsî olaylar takib edilir, devrin idaresi ve siyâseti gündemi işgal eder. II. Abdülhamid ida- resi bu anlamda yakından gözaltında tutulur, bizzât Padişahın kendisi, devlet başkanı ve halife sıfatıyla yargılanır. Siyâset adam- ları ve gazeteci/düşünürlerin kalemlerinden genel efkâra akseden- ler yanında çeşitli hadiseleri nazmeden şairler, belki daha geniş bir kitleye, daha etkileyici bir vasıta ile seslerini duyurmaktaydılar : Basılan, neşredilen veya bunlar olmasa bile ağızdan ağıza yayılan, dolayısıyla okuma-yazma bilmeyen geniş kesimlere de yayılabilen, ezberlenen, akılda tutulan ve nihâyet ananesi olan bir yöntemle, «şir» yoluyla...

Arap şiirinde Abdülhamid'in görüntüsü, ele alınan her iki grupta da (Medh ve Hicâ'), konuları itibarıyla, devrin genel siyâsî ve sosyal olaylarından soyutlanamaz. Övgü şiirleri herşeyden önce II. Abdülhamid'in halife sıfatıyla («Halifetu Rasûli'l-lah) dinî ve siyâsî otoritesini tavsif eder. Bu sıfatıyla kendisine itaat edilmesi gerektiği ve bütün Müslümanların koruyucusu olduğu hususu vur- gulanır. İslâm ülkelerini ellerine geçiren Hıristiyan devletlere karşı (ki, bunlar şairlerin memleketlerine göre genelde İngiltere ve Fran- sa'dır) koyması beklenir ve talep edilir. (s. 124-125 vd.). Hac esna- sında karşılaşılan zorlukların giderilmesi istenir. (s. 126 vd.). Kötü idareciler kendisine şikâyet edilir. Genelde, adil idâresi ve bilge şahsiyeti ile övülür. Arap âleminde büyük yankı ve infiâl uyan- dırdığı bu vesile ile daha iyi anlaşılın «Bomba» hadisesinde, Al- lah'ın kendisini koruduğuna inanılır. (s. 128, 130-131 vd.). Abdül- hamid'in şahsı İslâm'ın vahdeti ile özleştirilir. (s. 149) ve II. Ab-

dülhamid İslâm vahdedinin sembolü olarak görülür. Özellikle, sömürgeci devletlere karşı Müslümanların tek dayanağı olarak vurgulanır. (s. 143). «Bütün Dünya Müslümanları, birleşiniz!» sloganı, Abdülhamid'in şahsında ciddi bir anlama kavuşur, etkileri ve Müslüman ülkelerini ellerine geçiren devletlerce tepkileri davet eder. Osmanlı hilâfeti önderliğindeki İslâm vahdeti, Avrupa devletlerinin imparatorluğa yönelik tehditlerinin bertaraf edilmesinde önemli bir vasıta olarak görülür. (s. 144 vd.) İslâm dayanışması karşısında kolonial güçlerin hedeflerine ulaşamayacağı ve Müslümanların halifelerinin etrafında toplanmaları gerektiği, halifesiz ise bu gücün bir işe yaramayacağı dile getirilir. (s. 153-154).

Hicaz Demiryolu, Müslümanların biraraya gelmelerine ve birleşmelerine giden bir yol olarak, «İslâm vahdeti» anlamında tebcil edilir ve bu eserin mimârı olan Halife Abdülhamid, Şark'ın bütün mazmunlarıyla övülür. «Bu kutsal yol, Sultan-Halife'nin en büyük ve ölümsüz eseri» olarak nitelenir. (s. 154 vd.). Bütün İslâm âleminde derin akis bulan ve şairlerce övgü yağmuruna tutulan bu olay, mukaddes mekâna bütün Müslümanların rahatlıkla erişmesine imkân veren ve İslâm birliğine katkıda bulunan bir eserdir ve Halife-Sultan II. Abdülhamid'in ebediyen anılmasına yol açacak azamettedir. (s. 157 vd.).

II. Abdülhamid devrinin askerî bir zaferle sona erdiren savaşı olan 1897 Osmanlı-Yunan Harbi, Arap dünyasında geniş bir akis bırakır ve şairlerin helecanla işledikleri bir konu olmuştur. 1897 Osmanlı-Yunan harbinde pekçok İslâm ülkelerinden bağışlar yapılmış ve Osmanlı-İslâm hilâfetine desteklenmesine çalışılmıştır. Özellikle Mısır'dan 50 bin İngiliz lirası toplanmış, Hind prensleri tarafından da önemli meblağlar bağışlanmıştır. Pekçok Mısırlı zâbit gönüllü olarak savaşa katılmış ve savaş genelde bir din savaşı, bir «cihâd» olarak algılanmış ve bu doğrultuda maddî ve manevî açılardan desteklenmiştir. (s. 161 vd.).

Zafer, II. Abdülhamid'in Sultan-Halife olarak itibarını fevkalade arttırır. «Boğaz'daki hasta adam»ın ölüm döşeginde -söylenildiği gibi- olmadığının görülmesi, Müslümanlara kuvvet verir. (s. 164). «93 Savaşı»nın aksine, bu sefer gerçek anlamıyla kutlanan «Gazi» sıfatıyla Abdülhamid ve kazandığı zafer, yalnız İslâm şairlerinin övgü şiirlerine değil, bazı sahne eserlerinin oluşmasına

da konu ve vesile olur. Ahmed Şevki'nin 260 mısra'lık destanı, Mahmud Fehmi ve Muhammed Tevfik'in beş perdelik sahne eseri, Nikula Nistras'ın üç perdelik draması, bu hadiseyi tebcil eden eserler olarak ünlenir. (s. 164 vd.). Bu zafer ile Müslüman dünyasının bütün ümidlerini canlandıran Abdülhamid, ölümlere can veren İsa peygamber ile kıyas edilir. (s. 166).

Anayasa'yı yürürlüğe koyan Abdülhamid, Kur'an'da emredilen «Meşveret» usûlüne döndüğü için övülür. (s. 192 vd.). Kendisinin tahtan indirilmesi ise, geniş yankılar yapar. Şaşkınlıkla karşılanır, olumlu ve olumsuz yargılanmalara muhatab olur. (s. 210 vd.).

Yergi şiirleri genelde istibdâd ve keyfidâreyi hedef alır ve şairler -devrin düşünürleri gibi- 1789 Fransız büyük ihtilâli ve fikirlerinden, aradan geçen çok uzun zamana rağmen, yeni etkilenmiş gibidirler. (s. 238 vd.). İnsan hakları, hürriyet, eşitlik, demokrasi, vatan-millet gibi umdeler ve kavramlar vurgulanır ve siyâsî rejimin uygulaması dahilinde olması istenir. Dolayısıyla, Arap milliyetçiliği ve millî yapılanma konuları işlenir. Bütün bunlar merkezî otoriteyi, Osmanlı devletini, Sultan ve Halifesini hedef tahtası yapar. Fransız ihtilâli fikirlerinin geç keşfi, geç kalmış milliyetçilik, kolonial güçlerin çıkarlarını takviyye eder ve Osmanlı siyâsâsı ve hilâfetini zafiyet içine düşürür. Abdülhamid'i tenkid bu anlamda gayeye giden yol üzerinde ilerlemenin abartılı bir vasıtası olur. Hürriyet, eşitlik ve demokrasi talepleri doğrultusunda Meşrûtiyyetin ilânı ve Abdülhamid'in tahtan indirilmesi alkışlanır. Sıkı rejimi ve tek bir şahsa dayalı idâresi tenkid edilir. «Kızıl sultan» imajı, işlenir «Hafiye» ve «Sansür» sistemi yerilir. Buna rağmen, II. Abdülhamid'in hilâfetine Halife sıfatına ve meşrûtiyyetine karşı herhangi bir şey söylememeleri dikkat çeker. (s. 329).

Turki Mugheid'in çalışması, zor ve herkesin el atamayacağı bir sahaya kolaylıkla girmemize ve faydalanmamıza imkân vermektedir. II. Abdülhamid'in incelenmemiş bir yönüne kuvvetli bir ışık tutmaktadır. Mugheid'in eseri II. Abdülhamid ile ilgili literatürün vaz geçilmez bir eseri olmaya hak kazanmıştır. Aynı doğrultudaki bir çalışmanın Türk şairleri ve şiirlerinde işlenmesinin, Mugheid'in eserini itmam edeceği inancındayız.

Kemal Beydilli